

DUILIU ZAMFIRESCU

Marcela Guțu

Profilul uman al lui Duiliu Zamfirescu a fost lipsit decenii la rând de unele laturi esențiale care i-ar fi lămurit desfășurarea vieții într-un chip diferit de cel cunoscut, iar în ceea ce privește activitatea sa diplomatică și politică studiile sunt cu totul sumare și decât în cuprinsul unor schițe istorico-literare. În consecință, s-a obținut o imagine cu totul trunchiată în unele privințe și deformată în altele. Au contribuit substanțial la aceasta afirmații lipsite de obiectivitate ale unor contemporani, inexacte și tendențioase sub înfățișarea lor de calde mărturii și evocări. Ca urmare, avem despre scriitor imaginea unui om pedant, de un aristocratism confectionat și strident. În această lucrare voi încerca o prezentare a unor aspecte esențiale din viața diplomatică a lui Duiliu Zamfirescu.

Se naște în 1858 la Plainești (azi Dumbrăveni), lângă Râmnicu Sărat. Este primul născut al soților Lascăr Zamfirescu, născut în 1822, care a fost, în cea mai mare parte a vieții, funcționar în administrația din Focșani, adică un intelectual local, mai mult autodidact, ocupându-se și cu treburile politice și ajungând la rangul de președinte al Comitetului Permanent Județean Putna, dar totdeauna fără înlesnire din partea materială, și al Sultanei Mincu, născută în 1837, fiica unui negustor localnic, sora viitorului arhitect Ion Mincu și a viitorului pictor Ștefan Mincu, ambii nu cu mult mai vârstnici decât Duiliu Zamfirescu, ulterior prieteni apropiați ai săi.

Duiliu Zamfirescu a făcut mult caz, mai cu seamă spre sfârșitul vieții, de originea sa aristocratică, descinzând din Ioan al IV-lea Lascaris, împărat al Bizanțului, pe care o invocă ca argument într-o polemică literară. Aceasta i-a atras antipatia, dar a creat și o adevărată legendă pe care comentatorii au luat-o adesea de bună¹.

Duiliu Zamfirescu mai are doi frați și patru surori: Alexandru, ajuns colonel de artilerie, Constantin, doctor în chimie, ajuns director în Ministerul de Industrie și Comerț, Ecaterina, Marcela, Elena și Zoe.

Școala primară și gimnaziul le va urma la Focșani. Matricolele din gimnaziu nu indică un școlar cu aptitudini deosebite. În perioada 1865 – 1873 urmează cursurile Liceului „Matei Basarab” (secția umanistă) din București.

A urmat apoi studii juridice, nu neapărat pentru o carieră în domeniul magistraturii sau avocaturii, ci pentru că Dreptul era atunci facultatea viitorilor oameni politici, chiar a celor aparținând categoriilor sociale mijlocii, dar audiază concomitent cursuri de la Facultatea de Litere și Filosofie. Și-a luat licența în vara anului 1880, cu teza **Cercetări asupra efectelor mandatului asupra terțelor persoane.**

În septembrie este numit supleant de ocol la Judecătoria din Hârșova, apoi, în februarie anul următor, procuror la Târgoviște, de unde demisionează curând. Trecerea prin Baroul Focșani și prin cel bucureștean nu sunt mai lucrative, deși s-au prelungit ceva mai mult. Dar calea aleasă de Duiliu Zamfirescu pentru a se realiza în viață a fost alta.

Încă din 1877 își va începe cariera literară și publicistă cu revista „Ghimpele” Va urma apoi, din februarie 1880, colaborarea cu „Literatorul” – revistă ce apăruse ca o reacție împotriva „Junimii” și a „Convorbirilor literare” În toamna anului 1880 își începe colaborarea

¹ Al. Săndulescu, **Pe urmele lui Duiliu Zamfirescu**, Editura Tineretului, București, 1969, p.6

cu ziarul „România liberă”, apropiat de direcția junimistă și devenit după un an, organul ei politic.

Consacrarea sa a fost însoțită din ianuarie 1881 cu o bogată și diversă activitate de cronicar artistic, gazetar în problemele politice și sociale, reporter, eseist și pamfletar. În scurt timp Don Padil, pseudonimul său, devine o figură a gazetăriei în epocă², adulat de unii, atacat cu înverșunare de alții.

Deși începuse să frecventeze cenaclul Junimii încă din 1883, colaborarea sa la „Convorbiri literare” va mai întârzia un an, semn posibil al neîncrederii junimiștilor în noul lor aderent. Deși acuzat de unii de o colaborare cu „Convorbirile” doar în sensul unui profit personal³, aceasta va continua până la moartea sa, cu toate deosebirile de vedere față de Maiorescu, Negruzzi sau ceilalți junimiști.

Colaborator permanent, dar fără semnătură, al primei pagini a ziarului unde se pronunța în probleme politice ale momentului, ale vieții cultural-artistice, Duiliu Zamfirescu era, la mijlocul lui 1884, o figură atât de cunoscută și de prestigioasă, încât o consacrare pe un plan mai larg, social-politic cum era deputăția, părea o urmare cu totul firească. Și ea putea să vină la alegerile aceluia an, dacă nu s-ar fi produs violentul său atac din iunie 1884 împotriva regelui, a primului-ministru, a Partidului Liberal, a Corpurilor Legiuitoare, de unul singur și fără alt sprijin decât Constituția, istoria, caracterul național român, drepturile

² D. Zamfirescu, *Viața la țară. Tănase Scatiu. În război*, (cuvânt introductiv de Gafița Mihai), p.9

³ Într-o scrisoare către Titu Maiorescu, Duiliu Zamfirescu scria: „Zevzecul de Bonifaciu Florescu mă acuză într-un foileton, dragă doamne literar al Naționalului, că am părăsit *Literatorul* și am venit la *Convorbiri*, căutând să trag un profit social din literatură. Ce-o fi vrând să zică? Cine știe mai bine decât d-voastră profitul social ce am tras... Dar în fine, lume nu e? Latră fiecare după cum îl taie capul” (în *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884-1913)*, p.42)

indispensabile ale poporului. În acest fel poate fi caracterizată suita de articole **Le domaine de la Couronne**.

A fost luarea de atitudine a unui patriot în fața unui atac de samavolnicie – cedarea către monarhie a unor mari terenuri, 12 moșii, între care și doi munți, cu subsol cu tot, drept „dotație regală”. Acuzând guvernul de „*minciună, sprijinire a expansiunii prusace în răsăritul Europei, denunțându-l ca trădător față de spiritul național românesc, de tradiție și practici constituționale, față de cuceririle democratice din 1848 și 1859*”⁴, articolele îl includ pe rege în actul de trădare săvârșit, numindu-l acaparator, profitor, rupt iremediabil de țara care-l găzduise.

Acest act de curaj cetățenesc și de conștiință a dobândit curând pentru îndrăznețul său autor începutul unui deces lent sub raport politic și gazetăresc. Ideea unei cariere în domeniul politic, atât de sever controlat de I. C. Brătianu, era acum absurdă; semnatarul articolelor din „*L'indépendance roumaine*” își asigurase pe viață dușmănia nu doar a Partidului Liberal, dar și pe aceea, rezervată, dar nu mai puțin eficace, a regelui. Aceștia nu i-au iertat îndrăzneala din 1884, și, de câte ori au avut prilejul, l-au făcut pe Duiliu Zamfirescu să-i simtă urmările. Faptul că de la 1888 și până la 1906, cât a funcționat în misiuni diplomatice, Duiliu Zamfirescu n-a ajuns niciodată titularul unei legații; apoi mutările, unele admonestări, omiterea de la înaintare; și, în sfârșit, respingerea scriitorului de trei ori consecutiv de la alegerea ca membru corespondent al Academiei – toate acestea sunt plata cu dobândă a lui Don Padil pentru gazetăria sa din „*România liberă*” și pentru articolele din „*L'indépendance roumaine*”

Duiliu Zamfirescu la Roma

Când s-a convins, după câteva luni de la chestiunea „dotației”, că un drum potrivit calităților lui este cel puțin problematic, Duiliu Zamfirescu ia o hotărâre, în care curajul se unește cu disperarea.

⁴ D. Zamfirescu, *op.cit.*, p.11

În februarie 1885 se prezintă la concursul de atașat de legăție organizat de Ministerul Afacerilor Străine și reușește. Timp de trei ani va lucra la „centrală”, fiind, concomitent, profesor de română la Liceul „Sfântul Gheorghe”

La 2 decembrie 1887, Duiliu Zamfirescu este numit la Legația română din Roma, în locul lui Perticari, care este numit prim-secretar. Ministrul Afacerilor Străine era Mihail Pherekyde, iar la putere se aflau liberalii, în frunte cu I. C. Brătianu, dar numai după două săptămâni izbucnește o criză politică, ceea ce determină rămânerea lui Duiliu Zamfirescu în Centrală, probabil în vederea revocării, întrucât diplomatul era junimist și prietenia liberalilor cu gruparea condusă de P. P. Carp și Titu Maiorescu încetase. Sunt câteva luni de mari frământări politice, care-l fac pe „secretarul de legăție” să se îndoiască de plecarea sa.

La 12 martie 1888, junimiștii formează un guvern în care vor deține posturile cheie: Th. Rosetti, prim-ministru, P. P. Carp, ministru de Externe, Titu Maiorescu, ministrul Cultelor și interimar la Domenii. Criticul nu-și uită tânărul protejat și îl dă în grija lui P. P. Carp, ministrul de Externe; iar o lună mai târziu este avansat secretar de legăție clasa a II-a și mutat la Roma. Era de ales între Roma și București, între N. Petrașcu și Duiliu Zamfirescu. Sunt lăsați să se gândească până a doua zi, când P. P. Carp, cu siguranță sfătuit de Titu Maiorescu, le-o ia înainte: „*Duiliu, ca poet, să meargă la Roma, tu rămâi în prozaicul București*”⁵ Astfel, N. Petrașcu rămâne șef de cabinet al lui P. P. Carp, iar Duiliu Zamfirescu pornește la 5 mai, prin Viena și Veneția, spre Roma, urmând ca N. Petrașcu să plece mai târziu la Belgrad. Drumul diplomatului spre Roma era deschis.

Că intrarea junimiștilor la putere a creat posibilitatea să se realizeze această plecare este neîndoielnic. Nu este exclus nici că fruntașul junimist să fi avut o oarecare participare anterioară la fixarea

⁵ G. Cr. Nicolescu, **Duiliu Zamfirescu**, Editura Eminescu, București, 1980, p.60

opțiunii viitorului diplomat pentru Roma și nu pentru altă capitală europeană, deși Duiliu Zamfirescu însuși avea suficientă inițiativă în această direcție și atracții mult mai vechi către peisajul roman.

Era prevăzut în însăși legea de organizare a departamentului ca, după un stagiul mai lung sau mai scurt în Centrală, funcționarii Direcției Politice să fie trimiși la câte o Legație, pentru o anumită perioadă⁶. Cariera lui Duiliu Zamfirescu trebuia să urmeze aceeași cale. Plecarea la Roma îi asigură un fel de consacrare politică a junimismului său, până atunci considerat mai mult în latura lui literară, cum și era de fapt. Acuzația de a fi aderat la o publicație literară – „Convorbirile” – în vederea profitului în plan politic și social avea să-i fie adresată public⁷, deși nu în primul rând simpatiile politice l-au adus pe Duiliu Zamfirescu lângă „Junimea”, ci atracția pentru buna revistă care era „Convorbirile literare”. Nu e însă mai puțin adevărat că, în calculele junimiste, se conta serios pe posibilitatea de utilizare în posturile de încredere ale noului guvern. Poate că în acest context, când s-a repus problema numirii sale ca secretar de legație, a fost pronunțată formula lui P. P. Carp: „*Duiliu, ca poet, să meargă la Roma*”. Deci, la 4 mai 1888, un grup de prieteni îi închină la restaurantul hotelului „Boulevard” o masă de adio.

Corespondența lui Duiliu Zamfirescu din perioada Roma îl definește mai exact pe omul de lume, pe diplomat și fără îndoială, pe scriitor. Sosit aici, secretarul de legație, pătrunde repede în cercurile mondene, pe care, cel puțin la început, le privește cu ironia și superioritatea omului, care s-a ridicat prin propriile merite. La 11 august 1889 îi scrie lui Titu Maiorescu de la Castellamare de Stabia, spunându-i că se învârtește „*în mijlocul unui stol de contese, principese,*

⁶ M. Gafița, **Duiliu Zamfirescu**, Editura pentru Literatură, București, 1969, p.256

⁷ O făcea în ziarul „Naționalul” din iulie 1889, Bonifaciu Florescu (M. Gafița, **op.cit.**, p.258)

baronese și alte dihăanii blazonate, care ciripesc, vorbesc sau latră, după cum le e gușa și mintea”⁸

Transferul la Atena

Împrejurarea, foarte întortocheată, privește condițiile în care s-a stabilit continuitatea dinastiei domnitoare în România. În desfășurarea ei a fost implicat de la un anumit moment și Duiliu Zamfirescu, dând regelui și lui D. A. Sturdza motive să adauge noi temeuri de persecuție împotriva „*recalcitrantului recidivist*” Acest episod era gata să strice într-o clipă tot ceea ce anii scurși de la 1884 și mâna protectoare junimistă neteziseră în fața monarhului și a liderului liberal.

La Veneția, sosește, în iulie 1891, regina Elisabeta, în urma conflictului ivit în țară, între ea și rege, privitor la căsătoria lui Ferdinand cu Elena Văcărescu, viitoarea poetă, atunci domnișoară de onoare la Palat.

Proiectul matrimoniului lui Ferdinand cu o româncă din vechile familii boierești trebuie să fi aparținut inițial și lui Carol și Elisabetei, pentru a strânge legăturile cu țara, pe al cărui tron se aflau. Dar dacă în privința „*dotăției*” s-a putut conta pe sprijinul unora dintre grupările politice, de data aceasta opoziția lor a făcut cor unison, împotrivindu-se căsătoriei cu Elena Văcărescu. Carol a renunțat repede la proiect, pentru a restabili situația – nu însă și Elisabeta, care a rămas credincioasă angajamentelor prime. De aici – criza.

Ca în toate cazurile de acest fel, s-a ales o soluție mai calmă: un „*exil*” al Elisabetei, parte silit, parte voluntar – oricum salvator. Locul „*exilului*” – Veneția, oraș aflat sub jurisdicția diplomatică a Legației de la Roma, unde se afla de curând secretar de legație Duiliu Zamfirescu. Dacă în 1884 el însuși își căutase să-și provoace sursa necazurilor – de data asta acestea veniseră ele să-l găsească.

⁸ **Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884 - 1913)**, p.49 - 50

Înceiată în lumea regală, întâmplarea a avut cu totul alte proporții și implicații pentru Duiliu Zamfirescu și, desigur, consecințe dintre cele mai critice: Elena Văcărescu era fiica șefului său ierarhic direct, ministru din acel moment al României la Roma. El însuși, aflându-se în imediata și continua apropiere a lui Ioan Văcărescu - unde venise și posibila principesă moștenitoare-, guvernul îi cere diplomatului, nici mai mult, nici mai puțin, decât să-și asume rolul de supraveghetor al acestuia și să raporteze la București în amănunțime toate mișcările și discuțiile lui și ale familiei. În fața unei asemenea sarcini oficiale, Duiliu Zamfirescu, altfel zelos în ce privește obligațiile slujbei, este din capul locului insubordonat și refuză propriu-zis s-o îndeplinească. Somat de ministru - C. Esarcu - să-și trimită darea de seamă, și anume cu datele cerute, el alcătuieste un admirabil răspuns, sustrăgându-se de fapt ordinului de a fi informatorul guvernamental secret pe lângă Văcărești. *„Negreșit - scria el - întâlnindu-se cineva în toate zilele cu aceleași persoane, nu se putea să nu se vorbească și de chestiunea ce le interesa mai presus de toate; dar convorbirea aceasta era o luptă continuă de ambele părți, între dorința de a afla și la rândul său de a nu spune decât generalități - așa încât, în fond, era o paralizare reciprocă a oricărui fel de confidență... Așară de aceasta, d-le ministru, chiar presupunând că s-ar fi putut afla ceva, aceste lucruri se puteau ele scrie? Și dacă, mai mult, am admite că se puteau, nefiind menite arhivei, nu mai puțin rămânea factorul moral de a raporta confidențe unei terțe persoane, pentru care trebuie să aibă cineva aptitudini speciale ca să-l poată face. Eu nu le am, și chiar dacă le-aș avea, ar fi inutile, fiindcă nu știu nimic important”*⁹ (Scrisoarea „personală și confidențială”, este datată 29 noiembrie 1891).

Eschivarea de la misiunea dată era, în realitate, manifestarea netă în favoarea Văcăreștilor și a reginei, act rebel față de rege și guvern, care-l avea în frunte pe severul general I. Em. Florescu. Duiliu Zamfirescu încearcă să-i apere pe Văcărești de suspiciunea vreunor

⁹ M. Gafița, *op.cit.*, p.295

manevre sau contacte dezagreabile oficialităților de la București, și-i prezintă ca pe niște oameni loviți pe nedrept de o întâmplare în care ei nu au vreo vină.

Dacă lucrurile se opreau aici, ele puteau fi relativ ușor uitate. Dar au intervenit precipitări și fapte cu mult mai grave. Din ordinul guvernului, membrii Legației, Edgar Mavrocordat, prim-secretar, și Duiliu Zamfirescu, secretar, se deplasează la Veneția, la 15 iulie 1891, „spre a ieși înaintea reginei”¹⁰ venită acolo ca pentru a-și căuta sănătatea și a se odihni – în realitate în „exil” Misiunea dată la Roma, de a supraveghea pe Văcărești, e reînnoită în termeni asemănători la Veneția, de data asta având drept țintă pe regină. Diplomatul înțelege însă lucrurile în felul său și se bucură din plin de frumusețile Veneției.

Abia acum vine scadența pentru independența față de ordinele primite. Primul semnal este campania de presă dezlănțuită împotriva sa, învinuit de a fi autorul unor corespondențe privind stagiul venețian al reginei, publicate sub pseudonimul Loredano, în ziarul junimist „Constituționalul” La cererea expresă a lui Duiliu Zamfirescu, ziarul dezmente repetat aceste presupuneri, dar vâlva nu se potolește, creând nu puțină îngrijorare diplomatului, care începea să se teamă că ar putea fi înlăturat din slujbă („În curând, lucruri mai senine și mai calde, dacă nu m-a da stăpânirea afară”, citim într-o scrisoare adresată lui Titu Maiorescu)¹¹, lucru pe care presa de mai multe nuanțe îl ceruse, socotindu-l ca de la sine înțeleș.

Afacerea este, totuși, încurcată, consideră cercetătorul Gafița Mihai, și cu toate dezmințirile publice, nu este exclus ca Loredano să nu fie cu desăvârșire străin de Duiliu Zamfirescu. Titu Maiorescu trecuse prin Veneția între 13/25 și 16/28 august 1891 și trăsesese la același hotel „Danieli”, unde locuia regina cu suita. Că acum s-au pus la cale corespondențele pentru ziar nu rămâne îndoială, dar care e rolul lui

¹⁰ Ibidem, p.296

¹¹ T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, Librăria școlii, București, 1936, vol.III, p.178

Duiliu Zamfirescu în combinație? – căci vizita fruntașului junimist se desfășurase fără zgomot, în lipsa lui Duiliu Zamfirescu de acolo, și chiar fără ca Titu Maiorescu să întâlnească pe regină – cel puțin așa rezultă din **Însemnări zilnice**. Dar, dacă nu e însuși Maiorescu autorul corespondențelor sau inspiratorul lor, e cu neputință ca, din relatările „Constituționalului”, Duiliu Zamfirescu să nu fi înțeles cine poate fi informatorul ziarului. Este interesant că Titu Maiorescu nu notează nimic în **Însemnările zilnice**, dimpotrivă, au loc schimburi de scrisori, ca și cum nimeni n-ar ști nimic.

Consecințele încep de aici. La avansările efectuate de C. Esarcu – ministru de Externe al guvernului Vernescu, ajuns apoi șeful Legației la Roma -, Duiliu Zamfirescu este lăsat la o parte și proiectata avansare ca prim - secretar în cadrul noului cabinet ministerial care se formase, rămâne și ea în suspensie; mai mult decât atât, în mai 1892, adică după timp suficient pentru ca lucrurile să pară a nu avea legătură între ele, presupusul autor al corespondențelor din „Constituționalul” – întors recent dintr-o călătorie în țară (ianuarie-februarie 1892), unde nimic nu lăsa să se întrevadă intențiile oficiale de a-l persecuta – este mutat neanunțat la Atena, într-o funcție egală ca nomenclatură, dar, întrucât Legația era de grad inferior, echivala cu o retrogradare. Cu toată participarea la guvern, în cadrul coaliției junimisto-conservatoare, Titu Maiorescu nu izbuteste să salveze situația lui Duiliu Zamfirescu, pus pe drumuri în pragul verii, când i se născuse de trei luni cel de-al doilea copil, și încă trimis la o Legație plină de primejdii, cum era capitala Greciei, aflată în acel moment în relații încordate cu România, din cauza problemei macedonene (ele au și fost rupte, la puțin timp după sosirea lui Duiliu Zamfirescu la Atena). Rămas singur, chiar în zilele în care avea loc fatalul act, și trebuind să îndeplinească evacuarea Legației, în lipsa ministrului – D. C. Ollănescu - , aflat în concediu la București, Duiliu Zamfirescu a trecut și prin emoții de altă natură decât strict politice. *„La întoarcere, era să fiu atacat, într-o gară de pe golful de Lepanto, de niște evzoni din Peloponez, beți, care aflaseră cine sunt și*

*puseseră mâna pe cuțite*¹². Ministrul Alexandru Lahovary, fost cu patru ani în urmă simpatizant al junimiștilor, era acum mai aproape de Lascăr Catargiu, șeful guvernului, decât de vechii amici, iar pe sprijinul membrilor nejunimiști ai cabinetului nu se putea conta. Duiliu Zamfirescu e lăsat mai întâi la Atena, bun în grad, cu promisiunea că „*la prima vacanță de prim-secretar*”¹³ va fi avut în vedere; disputa pentru întâietatea fracțiunilor conservatoare, face ca toate lucrurile să rămână pe loc. Diplomatului nu-i rămânea alta de făcut decât să urmeze unei înțelepciuni pe care altădată ar fi respins-o cu demnitate: „*Trebuie plecat capul și supus împrejurărilor fără murmur*”¹⁴, deci să plece la Atena, ceea ce se întâmplă la începutul lui iulie 1892.

Stagiul atenian, în timpul căruia diplomatul trăise „*în cea mai delicioasă prietenie cu încântătorul Dimitrie Ollănescu și cu soția sa*”, rămâne mai mult unul de elaborări interioare, de aspră autodisciplinare, de ultim examen autocritic, față cu eroarea cea mai recentă, a conflictului destul de gratuit cu guvernul și cu regele, în timpul „*dramei de la Venetia*”

Itinerarii diplomatice.

Duiliu Zamfirescu acumulasese acum destulă mâhnire în suflet și decizia lui era luată de a nu se mai lăsa târât de „*pasiuni tinerești în demonstrații publice*”¹⁵. Domesticit în limitele funcției, el străbate în intervalul iulie-decembrie 1892, un adevărat itinerar de *globe-trotteur* diplomatic, de la Roma la Atena, înapoi la Roma, de aici la București și invers și, în sfârșit, la Bruxelles, unde e transferat – nici acum ca răsplată, ci ca o intermediară soluție, care calma adversități din țară, prin păstrarea aparențelor de punițiune. De data aceasta mutarea în capitala

¹² M. Gafița, *op.cit.*, p.299

¹³ *Ibidem*, p.300

¹⁴ *Ibidem*

¹⁵ *Ibidem*, p.311

belgiană se decide la București, cu participarea diplomatului însuși, aflat în concediu și cu bună dispoziție. Explicațiile date regelui, în cursul audienței avute în primele zile ale lui noiembrie și convorbirile cu ministrul de Externe Al. Lahovary îl asigură de ștergerea vinovățiilor¹⁶, fără a-i alina întru totul nemulțumirile, dar creându-i o firească bună dispoziție.

Stagiul în capitala Belgiei, unde fusese detașat începând cu data de 3 noiembrie 1892, părea inițial să nu fie de durată. Legația de la Bruxelles era împuternicită și pentru Haga, astfel că drumurile acolo sunt dese, permițându-i o bună cunoaștere a Țărilor de Jos. Șeful Legației era Gheorghe Bengescu¹⁷, de ale cărui fete Titu Maiorescu îl crede la un moment dat îndrăgostit – sau pe ele de dânsul.

La 1 iulie 1893 e avansat secretar de legație clasa I. „*Înaintarea în carieră era pentru mine o chestiune de demnitate*”¹⁸, spunea diplomatul într-o scrisoare din 14 / 26 martie 1893 către Titu Maiorescu. Totuși ideea că este avansat la „vechime” îl irită, pentru senzația pe care i-o dă, de mediocritate; nu se poate împotrivi jocului de culise al adversarilor săi.

Sejurul belgian se încheie la sfârșitul lui 1894 – transferul la Legația din Roma, înapoi, poartă data de 1 octombrie. Însă problemele acum se complicau, sub raport material, pentru că bătrânul Allievi, socrul său, nu mai era la Roma, ci la Milano. În orice caz, mutarea era o

¹⁶ „*Tant que je serai ministre, personne ne vous fera bouger de Bruxelles*”, îi repetase acesta, ceea ce era o promisiune de încredere, lucrul cel mai important pentru diplomatul lăsat atâta timp încremenit în aceeași treaptă ierarhică

¹⁷ Gheorghe Bengescu – trimis extraordinar și ministru plenipotențiar în Belgia între anii 1891-1897; remarcabil om de cultură; cu studii în Franța și Belgia, licențiat în Litere la Sorbona și în Drept la Liège, autor al unei celebre bibliografii asupra lui Voltaire, al unor studii istorice și bibliografice, traducător în limba franceză a „Pastelurilor” lui Vasile Alecsandri, membru al Academiei Române și laureat al Academiei Franceze

¹⁸ **Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884 - 1913)**, p.118

greutate, pe lângă faptul că avea din nou aerul unei sancțiuni, de data aceasta cu totul inexplicabilă altfel, decât prin interesele altora de a ocupa acest post. Chibzuind cum e mai bine să procedeze, evaluând ce ar câștiga și ce ar pierde prin mutare, bilanțul pledează net în favoarea rămânerii pe loc, la Bruxelles, ca fiind soluția cea mai bună. În extremis, a doua în ordinea avantajelor era plecarea în țară, deocamdată fără familie, unde, cu sprijinul lui Maiorescu și al „Junimii” în general, la alegerile din primăvara anului 1895, el însuși ar putea candida, în sfârșit, la un fotoliu de deputat în județul Putna. Brătianu cel bătrân murise, iar fiul care-i va perpetua numele și faima, abia se alegea și el deputat în aceste alegeri – deci șeful Partidului Liberal era acum D. A. Sturdza. Abilul politician conducea bine partidul, încercând metodic să dezbină pe conservatori; profitând de ezitățile lui P. P. Carp, reușește să-i detașeze pe junimiști de conservatori, ca să nu se realizeze „reintegrarea” lor. Titu Maiorescu, mult mai inteligent ca D. A. Sturdza, făcea însă exact acest joc considerându-l ca o tactică pentru biruința proprie.

Proiectul deputăției i se părea lui Duiliu Zamfirescu îndrăzneț și ispititor, dar și utopic; în al doilea rând, comod și firesc lucru rămânea avansarea în grad la Bruxelles; cea mai rea soluție era o nouă mutare, fără avansare. Între cele trei posibilități, triumfă, evident, cea mai dezavantajoasă, adică transferul la Roma, cu menținerea în funcția de prim-secretar de legație, dobândită la Bruxelles. Dedesubturile afacerii sunt bine definite de scriitor: se satisfăcea în felul acesta capriciul, sau necesitatea reală, al unui Kretzulescu, care dorea Parisul, iar postul fiind ocupat de un protejat al fratelui ministrului, capitala belgiană era pentru concurent cel mai apropiat post convenabil¹⁹

Cu toate stăruințele depuse de Titu Maiorescu pentru a evita transferul și cu toate intervențiile diplomatului însuși, revenit în

¹⁹ Al. Săndulescu, *op.cit.*, p.16

concediu la București, în iarna 1894 - 1895, întoarcerea la Roma era inevitabilă.

Aceasta este însă ultima peregrinare în cariera diplomatică a lui Duiliu Zamfirescu. El nu-și propusese niciodată să rămână definitiv în străinătate, ci, intrat în filiera unei cariere, cum era cea diplomatică, înțelegea să beneficieze normal de avantajele ei, nu să-i împărtășească doar dezavantajele. Pe de altă parte, este sigur faptul că el voia reintrarea în țară într-un mod care să-i compenseze plecarea cam fără glorie în 1888, cu aparență de sancțiune și exil. Iată de ce, chiar acceptând Roma, venea aici cu speranța că la alegerile probabile din martie 1895, va putea în sfârșit ajunge pe listele de candidați.

Ispita afirmării publice în domeniul politic era sortită eșecului, iar după alegeri ideea carierei în diplomație se lovea mereu de rezistența lui D. A. Sturdza – care dintre toate ministerele, îl prefera pe cel al Externelor, anexându-și-l cu regularitate când era prim-ministru, lucru întâmplat din nou în noiembrie 1895 -, totul îl determina pe diplomat să-și caute tot mai mult descărcarea și căile afirmării prin literatură. Dacă până nu demult aceasta fusese o pasiune, ea devine tot mai mult o profesiune, dublând-o pe aceea de diplomat.

Odată reinstalat la Roma, după accesul la independență plătit, cum s-a văzut, cu cinci luni de stagiul ateniian și cu altul belgo-olandez de un an cu multă agitație, existența diplomatului se calmează pentru un lung interval de doisprezece ani. Avansările la vechime îl însoțesc în continuare, chiar în perioadele în care la minister nu sunt liberalii, ci conservatorii. Este un fapt, că în cei optsprezece ani de activitate diplomatică în străinătate și până la vârsta de cincizeci de ani, Duiliu Zamfirescu nu a fost deținătorul unei Legații, deși totul l-ar fi îndreptățit la aceasta, ci s-a aflat pe trepte subalterne; gradul de ministru plenipotențiar l-a obținut abia după întoarcerea în țară, în martie 1912. În îndeplinirea funcției a depus un zel cu totul remarcabil²⁰, surprinzând

²⁰ *Ibidem*, p.9

și intrigând pe diplomații de carieră și pe cei destinați carierei prin relațiile de familie.

La venirea sa la Legația de la Roma, ministru era Al. Plagino, urmat curând de Ioan Văcărescu, tatăl Elenei, cel care a nutrit câteva luni iluzia „încuscrii” cu monarhia, plătită apoi cu ani de rezervă regală și guvernamentală față de el, cu ieșirea din diplomație. Lui Văcărescu i-a urmat C. Esarcu, fostul ministru de Externe. În timp ce Duiliu Zamfirescu era la Atena și apoi la Bruxelles la Roma a venit Al. Lahovary, rămas apoi în funcție, ca șef al diplomatului, până la 1897; lui i-a urmat Al. Catargiu și curând apoi N. Fleva, celebrul politician, care, la întoarcerea în țară, va deveni „tribunul” Partidului Conservator²¹.

Treaba la Roma nu era deosebit de absorbantă, numai bună pentru un scriitor, mai ales că îi lăsa diminețile libere, iar seara oferea plăcute ocazii de recepții și adunări în somptuoasele *palazzo*-uri, care adăposteau legațiile și ambasadele, sau în saloanele nu mai puțin luxoase ale familiilor aristocratice.

Plecarea din Italia are loc în august 1906. Întreaga sa viață matură, între 30 și 48 de ani, se desfășurase acolo, cu o întrerupere de un an și jumătate de stagiu atenian și belgian. Este explicabilă deci scrisoarea caldă pe care o adresează ministrului de Externe la 1 august 1906, nu numai diplomatul, dar și scriitorul Duiliu Zamfirescu: „*Ce n'est pas sans une certaine mélancolie que je quitte le post de Rome, où j'ai fait presque toute ma carrière et où j'ai, pour ainsi dire, appris a connaître les hommes et les choses, en prenant contacte avec la vie mûre, à travers les beautés de votre pays et la caractère de votre peuple généreux... C'est une partie de ma vie, et la plus belle, que j'ai passée ici*”²².

²¹ M. Gafița, *op.cit.*, p.349

²² *Ibidem*, p.554

Preocupări politice

Între 1900 și 1906, când va veni în țară definitiv, Duiliu Zamfirescu se va preocupa mai întâi pentru o solidă pregătire a condițiilor materiale. Avea nevoie de un punct puternic de rezistență, pentru a fi la adăpost de orice surprize materiale, apărât chiar în alternativa pierderii postului din diplomație sau a renunțării la el (după cum mărturisea într-o scrisoare către Titu Maiorescu din 25 octombrie / noiembrie 1903: „*Am încă doi ani, până ce afacerile mele se vor pune la cale, așa ca să pot părăsi cariera în orice moment*”²³). Aceasta dovedește că hotărâri mari îl bântuiau pentru perioada care urma, deducibile și din caracterizările pe care le face împrejurărilor politice din țară²⁴. Delimitarea netă de D. A. Sturdza și de Partidul Liberal, în schimb atenția tot mai mare pentru conservatori și grija pentru reconstruirea acestui partid, prin fuziunea cu junimiștii, constituie obiectivul său principal. Încearcă să-l convingă pe Titu Maiorescu de necesitatea reorganizării partidului în primul rând prin promovarea cadrelor tinere, sau mai curând să părăsească posturile-cheie pe care le dețin cei „bătrâni” „*Mă mir că tinerii din ambele tabere conservatoare nu cer șefilor lor să se apropie, să discute, să se înțeleagă... sau să se retragă*”²⁵ (scrisoarea din 8/21 martie 1904). Tinerii sunt tocmai oamenii care vor juca un rol esențial în politica ulterioară, aflați la această dată împărțiți între junimiști și conservatori și oprți de la acțiuni notabile, în primul rând antiliberale, din cauza ambițiilor conducătorilor politici. Conservatorii „bătrâni”, ca G. Gr. Cantacuzino sau N. Fleva, erau puși în aceeași tabără cu junimiștii Titu Maiorescu și P. P. Carp, cum ei înșiși ajunși la șaiszeci de ani, deci „bătrâni” Simpatia diplomatului mergea către promoția din care el însuși făcea parte și care avea în frunte pe Al. Marghiloman.

Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884 - 1913), p.210

²³ M. Gafița, op.cit., p.541

²⁴ Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884 - 1913), p.218

Previziunile sale s-au adeverit în mare măsură și se poate accepta ideea că, unificarea conservatorilor care se intenționează acum, sub egida foștilor junimiști și a generației tinerilor, Duiliu Zamfirescu a avut, de la distanță, un rol activ, prin corespondența și în dese sale călătorii în țară de după 1900. Ceea ce e remarcabil în toată această revenire la politica militantă, după o abținere de două decenii, e consecvența sa antiliberală, de principiu, în care implică din nou și pe rege, cum o făcuse și în 1884²⁶.

Scrisoarea sa din 6 / 19 decembrie 1903 este cea mai elocventă precizare de poziție a concepției sale politice din acest moment. Rolul monarhiei străine este analizat în raport cu specificul național românesc și cu istoria poporului. Față de ambele, situația regelui este declarată nu numai deficitară, dar de natură „să rănească pe orice român cu sufletul la locul lui... Din disprețul pentru trecutul nostru național decurg o mulțime de fapte de o importanță capitală, din care cele imediate sunt: antipatie pentru partidul conservator și, prin a contrario, simpatie pentru partidul liberal; decăderea caracterului românesc; formațiune artificială economico-politică”²⁷ Spiritul antinațional, antiromânesc e descoperit drept caracteristică esențială a guvernării celui dintâi Hohenzollern, care declara la venirea în țară: „La 24 mai 1866 precizează Duiliu Zamfirescu – *principele Carol rostea extraordinarele cuvinte următoare: «Am venit să creez un viitor, iar nu să fac dintr-un trecut pe care nici nu-l cunosc și nici nu voiesc a-l cunoaște, baza activității mele». Aceste cuvinte, dacă n-ar avea înțelesul că se raportează la trecutul imediat al domniei și al detronării lui Cuza, ar fi imbecile și criminale. Imbecile ele rămân în toate cazurile, deoarece nu se creează un viitor din nimic. Prima datorie a unui domn străin era tocmai aceea de a învăța să cunoască trecutul și firea poporului, pe care venea să-l guverneze*”²⁸

²⁶ M. Gafița, op.cit., p.541

²⁷ Ibidem, p.545

²⁸ Ibidem, p.546

După scurta guvernare conservatoare, în frunte cu G. Gr. Cantacuzino, devenit șeful partidului după moartea lui Lascăr Catargiu, la 1 / 20 iulie 1900, se formează un guvern conservator (predominant junimist) prezidat de P. P. Carp, când Titu Maiorescu (ministru de Justiție) ar fi putut interveni în favoarea unei avansări mult sperate de Duiliu Zamfirescu. Nu o face, motiv de amarnice reproșuri din partea diplomatului: „Acum doi ani, când erați la guvernare, când, prin urmare, puteați și trebuia să mă numiți ministru, nu m-ați numit. Am intrat în al 44-lea an al vieții, - prin urmare, în vârsta în care omul cu sensul sigur al realității, nu mai poate trăi de azi pe mâine, ci trebuie să-și strângă hățurile în mână, ca nu cumva gloaba ce-l conduce să se poticnească pe neașteptate”²⁹. Reproșurile erau inutile, și e de mirare că Duiliu Zamfirescu nu observa cum se răceau tot mai mult relațiile dintre el și Titu Maiorescu. Umbra de nor care se lăsase, era tot mai groasă și ea nu va mai dispărea niciodată, în ciuda conveniențelor ce continuau să fie păstrate.

Deocamdată opozantul antimonarhic și antiliberal de până la 1906, săvârșește la mijlocul aceluiași an un gest de natură să contrarieze și chiar să înghețe pe junimiștii aflați în plină ascensiune, dar acum încă în opoziție: acceptă funcția de secretar general al Ministerului de Externe, într-o perioadă tulbure, când bătrânii conservatori, cu G. Gr. Cantacuzino în frunte, încercaseră ultima cale de a bara drumul junimiștilor spre șefia partidului – au sărbătorit cu tot fastul pe rege (jubileul din 1906), ca să împiedice pe liberali de a face ei acest lucru, ba chiar acceptaseră în guvern câțiva membri ai Partidului Liberal.

Duiliu Zamfirescu, sătul de prea îndelungata opoziție junimistă, care îl menținea pe el în postura de diplomat secund sau terț, va încerca un drum pe cont propriu.

Semnele unei desprinderi de sub tutela junimistă apăruseră încă de prin 1902. Strategia lui P. P. Carp pentru a pune mâna pe lozul cel

²⁹ Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884 - 1913), p.436

mare, al unificării conservatoare sub tutela junimistă, îi apăruse drept tergiversare și lipsă de simț politic; în schimb, începuse să se concilieze cu formațiunile liberale, blestemate altădată („*Mai toate instituțiile financiare create de liberali pentru îmbogățirea lor personală sunt bine alcătuite în sine și folositoare țării*” – în scrisoarea către Titu Maiorescu, din 18 aprilie 1904)³⁰, și găsea acum că dinastia poate juca un rol pozitiv în viitor, dacă nu prin Carol, a cărui domnie o socoate „*virtualmente sfârșită*”³¹, atunci prin succesorii lui.

Judecata diplomatului e o „*combinație insolită*”, dinamismul naiv pe care și-l impune un om nepregătit, în fond, pentru jungla politică, observator de la distanță, deci idealist, vizionar utopic, cum va fi Duiliu Zamfirescu și în 1918, când va săvârși erori de aceeași natură.

Momentul 1906 era al junimiștilor, deși neajunși la putere; înăbușirea răscoalelor din primăvara anului 1907 va grăbi procesul, compromițând în fața opiniei publice ambele partide politice, care se coalizaseră pentru a reprima cu orice preț tulburările, fără însă a putea să reziste prea mult timp după aceea și trebuind să treacă ele însele la modificări interioare importante: D. A. Sturdza va fi obligat să cedeze șefia Partidului Liberal noului Brătianu, iar conservatorii să accepte în fruntea lor echipa Carp – Maiorescu – Marghiloman, care se vor rânduie la conducerea destinelor conservatoare, începând din 1907 – când primul dintre ei ia președinția partidului -, până îndată după Primul Război Mondial – când acesta se destramă definitiv.

Auspiciile sub care se desfășoară scurta prezență a lui Duiliu Zamfirescu în centrul Ministerului de Externe rămân de altfel cele mai puțin favorabile diplomatului. Fără să-și fi câștigat prin acest pas încrederea liberalilor și conservatorilor – în locul celei junimiste, pierdute -, el devine suspect ambelor partide, care, după doi ani, îl vor înălța în grad, numindu-l, în sfârșit, ministru plenipotențiar, însă

³⁰ *Ibidem*, p.291

³¹ M. Gafița, *op.cit.*, p.549

recându-l pe o linie oarecum secundară, ca reprezentant permanent al României în Comisia Europeană a Dunării, cu sediul la Galați, nu instalându-l într-un cabinet, cu un portofoliu, la care desigur, gândea demult. Încă o dată Duiliu Zamfirescu pierde trenul carierei politice, ca și cu 22 de ani înainte, datorită unei asemănătoare erori de optică, unui identic pas pripit.

Postul era unul și cu caracter politic, deci el nu putea dura mult. Duiliu Zamfirescu știa bine acest lucru și dacă îl primește și încă într-un cabinet conservator și într-un moment de criză a acestui partid, însemna nu doar că răbdarea lui ajunsese la capăt de prea lunga opoziție, dar și că spera să intre, pe această cale, în echipa primă de politicieni, din care se recrutau candidații la guverne. Ca să înțelegem mai bine zona de umbră în care singur intrase, prin acceptarea postului de secretar general, e nevoie să fie arătate câteva din aspectele crizei amintite. Diritatea răspunsului citit de Titu Maiorescu la discursul de recepție al lui Duiliu Zamfirescu se alimentează și din actul politic din 1906, care a nemulțumit toată garda junimistă, până atunci probabil dispusă să-l includă în lista de viitori ministeriabili.

Frământările din Partidul Conservator și tentația junimiștilor de a se situa în fruntea partidului, reunit după două decenii de sciziune, începuseră în aprilie 1899, când conservatorii formează primul lor cabinet de după moartea lui Lascăr Catargiu (30 martie 1899). D. A. Sturdza e nevoit să demisioneze, în urma unor scandaluri provocate de politica sa ciudată față de Austro - Ungaria, și coaliția junimisto-conservatoare, care se realizează pentru a-i răsturna pe liberali, părea să fie, în sfârșit, începutul dorit al „reintegrării” Dar cabinetul se formează fără junimiști, ceea ce mărește distanța dintre cele două partide. Alegerile din mai-iunie 1899, manevrate de Take Ionescu, sunt direct „antijunimiste”, conservatorii racolându-le acestora voturile, prin specularea abilă a coaliției anterioare și candidații junimiști cunosc un veritabil dezastru. În fruntea guvernului e acum G. Gr. Cantacuzino, noul președinte al Partidului Conservator, dar programul confuz al

acestui și greșelile nenumărate fac să crească din nou acțiunile lui D. A. Sturdza, care numai după un an de la căderea sa e purtat în triumf pe străzi de către partizani și împins iar spre putere. La 7 iulie 1900, conservatorii, ca să bareze drumul lui Sturdza la guvern, demisionează în favoarea junimiștilor, care formează guvernul cu P. P. Carp în frunte, Titu Maiorescu la Justiție și Al. Marghiloman la Externe, dar manevra nu rezolvă problema, cu toate că are loc o ședință de „unire” la Clubul conservator, iar G. Gr. Cantacuzino proclamă solemn fuziunea și restaurarea partidului sub șefia sa. P. P. Carp primește târgul angajând în această direcție partida junimistă, însă în numai șase luni, manevrele lui Take Ionescu, tânărul fruntaș conservator, și concurența din interiorul partidului „unificat” își spun cuvântul, și, la 12 februarie 1901, P. P. Carp demisionează pentru a face loc lui D. A. Sturdza. Din acest moment nu mai poate fi vorba de împăcare între junimiști și conservatorii bătrâni, care și-au dovedit lipsa de loialitate, făcând jocul liberalilor. Reunificarea nu mai e acceptată de junimiști decât sub șefia lor. Ei își zic conservatori, pentru a racola, la rândul lor, alegătorii „bătrânilor”. O parte din garda veche începe să caute cu prudență drumul spre Carp – Maiorescu, deveniți acum figuri de prim-plan, deși în dublă opoziție – antiliberală și anticconservatoare (adică anticantacuzinistă).

Duiliu Zamfirescu intervine activ mai ales în acest moment, așteptându-se că, odată căzut D. A. Sturdza (care acum deținea nu numai șefia Partidului Liberal și a guvernului, ci și câte unul sau două ministere dintr-o dată) vor urma firesc conservatorii „junimiști”, nu cei „bătrâni”³². Dar nu se întâmplă așa și, în decembrie 1904, vin înapoi „bătrânii”, făcând să fie limpede pentru toată lumea că disensiunile nu mai pot fi risipite decât prin cedarea lui P. P. Carp sau a lui G. Gr. Cantacuzino.

³² *Ibidem*, p.552

Acum apare confuzia cea mai mare la Duiliu Zamfirescu. El vede iarăși terenul pierdut de junimiști și i se pare că numai din cauza ambiției lui P. P. Carp, de a pretinde „reintegrarea” cu el în capul partidului, aceasta nu se realizează și diplomatul îl avertizează pe Titu Maiorescu. El nu înțelege că eroarea lui P. P. Carp nu se produsese acum, ci în iulie 1900, când junimiștii au acceptat fuziunea sub șefia „bătrânilor”

Anul 1905 și începutul lui 1906 sunt perioada de tatonări și de netezire a drumului spre conservatorii „bătrâni”, astfel că postul de secretar general este prețul părăsirii partidei junimiste. Că nu se mai putea aștepta la un tratament blând din partea acestora era evident, încât trebuia să-și facă bine, de aici înainte, jocul propriu, într-o țesătură de interese, intrigi și operații de culise, pe care nu le cunoștea însă decât cu aproximație – dar în interiorul lor se desfășura viața oricărui politician.

Că n-a avut, încă de la început senzația erorii săvârșite o dovedesc încercările continui de a-l determina pe P. P. Carp să renunțe la ideea șefiei viitoare a partidului întreg, mulțumindu-se cu gradul de lider, adică de prim-ministeriabil. Astfel, într-o scrisoare din 7 decembrie 1906 către Titu Maiorescu, citim: *„Dacă d-l Carp ar consimți să renunțe la cheștiunea de persoană a șefiei partidului, care este numai aparentă, iar nu reală... și ar primi să ia rolul dominant de lider al partidului, poate că înțelegerea s-ar face.*

Dacă d-l Carp respinge mâna ce i se întinde, își ia răspundere mare. Toate elementele bune ce-l înconjoară se pierd în nelucrare – fiindcă viața nu admite soluțiuni de continuitate, și nici un om nu este absolut indispensabil decât în măsura interesului ce poartă pentru viață. Cine stă la o parte, la o parte rămâne, iar politica unui popor mic, ca noi, este știința concesiunilor de detaliu. Un om de geniu, în timpuri normale și de pace, trebuia să învețe să devină un om echilibrat și aproape mediocru”³³

³³ Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884 - 1913), p.298

Astfel de lecții, avertismente, provocări nu puteau decât să-i supere pe fruntașii junimiști, și până atunci nemulțumiți de gestul acceptării de a participa într-o formațiune conservatoare. La acest motiv de ostilitate se adaugă și recomandări ca: „*unirea, dacă se face, nu trebuie să se facă fără Take Ionescu*”³⁴ – fostul organizator al dezastruoaselor alegeri antijunimiste din mai - iunie 1899. E de înțeles ce riscuri și fulgere atrăgea Duiliu Zamfirescu asupra sa, atunci abia întors în țară. Plecase din cauza unei erori politice; revenea, săvârșind una și mai mare și, ceea ce e mai grav pentru aprecierea simțului său de orientare, o făcea tocmai când toți junimiștii vechi vedeau bine că zilele autorității în partid a gărzii conservatoare erau numărate. Junimiștii câștigau partida, iar Duiliu Zamfirescu se rupea de ei.

Întoarcerea acasă

Anul 1906 încheie cel mai important capitol al existenței lui Duiliu Zamfirescu, anii stagiului italic. Diplomatul se întoarce acum definitiv în țară, stabilindu-și curând reședința principală nu în centrul cultural și politic al țării – București, cum ar fi fost de așteptat de la un om cu poziția și situația sa, ci în Putna de obârșie, la Faraone, lângă Odobești, în regiunea celor mai mari podgorii din Moldova acelei vremi.

A presupune că misiunea la Comisia Europeană a Dunării, primită din 1909, l-a determinat la această retragere ar fi inexact, de vreme ce hotărârea de a se stabili la Faraone se produsese practic în 1906. Există o altă explicație. În primul rând, dorința lui Duiliu Zamfirescu, încă de la Roma, era de a-și dobândi independența materială, care l-ar fi pus la adăpost, în viitoarea activitate politică întrevăzută, de surprizele și fluctuațiile perioadelor de opoziție, alternând cu cele de putere. Un funcționar cu leafă cra practic de neconceput făcând și reușind într-o politică de anvergură, în perioada de la sfârșitul secolului trecut și începutul secolului nostru. E tocmai ceea

³⁴ **Ibidem**

ce urmărea și Duiliu Zamfirescu: libertatea în mișcări, sub raport material, dacă nu printr-o mare avere, atunci printr-o întreprindere bănoasă, care să producă periodic, cu regularitate. A ales soluția cea mai simplă: o vie de proporții, cultivată intensiv sub ochii pricepuți ai stăpânului; o casă în punctul dominant al viei, cu aer de conac și un stil de viață adaptat după posibilități și necesități.

Via și produsul ei, cu instalațiile și utilajele de rigoare, erau bunuri care asigurau dorita independență și cheltuielile unei familii cu patru copii, toți răspândiți pe la școli în Europa (Elveția, Franța, Italia). Tocmai acum însă, când lucrurile se orânduieră bine – via nou plantată începuse să dea roade, Duiliu Zamfirescu se introduce între vârfurile politice militante, nutrivând gândul să-și lărgască în curând sfera de acțiune publică prin intrarea în avocatură -, tocmai acum soția sa, de mai mult timp suferindă, moare, la sfârșitul lui noiembrie 1906³⁵ Era primul semn tragic capital în viața diplomatului și nu puțin va fi contribuit acest eveniment în a-l determina la retragerea ulterioară la Faraoane.

Veacul începea să fie al unor politicieni care părăsiseră limbajul de tribună parlamentară, pentru acela al sălii de întruniri, al estradei improvizate. N. Fleva, N. Filipescu, Barbu Delavrancea, Take Ionescu, noii Brătieni, se adresau unei alte clientele politice, în care modelul lui Mitică, Tache și Lache duceau grosul treburilor electorale. Acestui public Duiliu Zamfirescu nu avea ce-i spune, nu era învățat cu el, iar retragerea din fața lui era expresia unei incompatibilități intelectuale, ușor de interpretat însă drept aroganță și snobism, deși nu era decât încercarea de a păstra distincție și finețe în fața a ceea ce el credea că e asaltul unui val de vulgaritate și parvenitism³⁶

O vreme, mai la începutul stagiului în țară, încercarea de contact cu o atare masă de alegători s-a petrecut în cadrul întreprinderii viticole. Cum ispita parlamentară trebuia să ducă la confruntări cu adversarii din

³⁵ M. Gafița, *op.cit.*, p.555

³⁶ *Ibidem*, p.559

Putna, de care e legat acum și prin proprietate, Duiliu Zamfirescu a devenit mai întâi reprezentantul viticultorilor din Odobești, ca președinte al unei organizații a lor, numită Societatea „Podgoria”, cu caracter de sindicat, care avea chiar un organ de presă - „Trebuința”, însă va ieși repede din combinație.

Numirea la Comisia Europeană a Dunării era să rezolve onorabil mai multe lucruri, între care în primul rând salva aparențele, compensând cu o funcție onorifică despărțirea de junimiști și, odată cu ea, amânarea pentru o nouă perioadă a intențiilor unei participări active în politică.

E de presupus că nici aceasta, cu agitația și sforările ei, nu-i aduceau prea mare satisfacție lui Duiliu Zamfirescu, astfel atracția Faraoanelor s-a unit cu ispita confortabilei reprezentări la Galați, unde era sediul Comisiei. Plenipotențiarul avea, într-o anumită privință, senzația unei mari autonomii, statutul Comisiei dându-i acesteia oarecum caracterul unui teritoriu neutru, fără subordonare directă față de guvernele țărilor participante (Austro Ungaria, Germania, Anglia, Italia, Franța, Rusia, Turcia și România).

„Monitorul Oficial” publicase la 9/22 iunie 1909 Decretul prin care Duiliu Zamfirescu era numit, începând cu ziua următoare, 10 / 23 iunie, delegat al României la Comisia Europeană a Dunării și în Comisia mixtă româno-rusă a Prutului, în locul ocupat de până atunci de C. G. Nanu. Preluarea unei noi activități îi apăruse, încă de prin 1900, ca un loc posibil în ierarhia diplomatică, pe ale cărei trepte ultime, cele mai înalte, era acum sosit.

Un om politic de vârsta și prestigiul lui Duiliu Zamfirescu, avându-și reședința la sute de kilometri de Capitală, dobânda aureola unei autonomii și a unei puteri personale față de oficialitate. El devenea pentru public simbolul omului nu doar „liber”, dar și independent.

Ca secretar general avea nevoie să viziteze unele din legații – sau și-o crea el singur această nevoie -, deci călătorea cu plăcere în străinătate, mai ales prin locurile cunoscute: la Roma, unde-i erau rudele

soției, la Paris, Londra, Bruxelles. Călătoriile urmează cu regularitate și după ce e la Comisia Dunării. Războiul a pus capăt acestei vieți de *globe-trotteur*, pentru care slujba de la Comisie îi lăsa răgaz.

La minister n-a strălucit, după cum cer slujba și rangul. Mai bun fusese ca diplomat propriu-zis, membru al unei Legații. De acolo îi plăcea să alcătuiască rapoartele nu numai conștiincios, dar și literar.

Afacerea Stratilescu

La începutul lui iunie 1913, în plin război balcanic, când trupele române trecuseră Dunărea în Bulgaria, Duiliu Zamfirescu venea la București ca să-și întâmpine fiul mai mare, venit de la Paris pentru înrolarea în armată³⁷, cât și să-și scoată de sub rechiziție frumoșii armăsari aduși în 1906 din Italia. În tren, discuție animată despre evenimente – și, între altele, protestele vehemente ale diplomatului în legătură cu un eveniment petrecut cu o zi înainte, când doi soldați care se ocupau cu rechizițiile l-au oprit la bariera Focșanilor, i-au deshămat frumoșii pursânge englezi, lăsându-l cu trăsura în drum. Un colonel, asistent la discuții, se socoate jignit în numele armatei combatante. Are loc un schimb de cărți de vizită, la cererea acestuia, și colonelul alcătuieste un raport confidențial către ministrul de Război, din care rezultă că un diplomat în funcție – Duiliu Zamfirescu – a insultat armata și a calomniat guvernul, în legătură cu actul politic care avea loc – campania din Bulgaria. Nu e exclus deloc ca lucrul să se fi petrecut în focul indignării, diplomatul având o părere negativă asupra acestui război. Ministrul cere, scurt, punerea în disponibilitate a diplomatului, acuzat de antipatriotism. Dacă întâmplarea ar fi avut doar acest curs, Titu Maiorescu – pe atunci prim-ministru și ministru de Externe – avea teme să nu aprobe Raportul colegului său de la „Război” O atare măsură implică o cât de sumară anchetă, o verificare, o chestionare a celui în cauză. Însă procedura a fost înlesnită șefului guvernului de

³⁷ Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884 - 1913), p.339 - 341

cererea diplomatului însuși, care solicita punerea provizorie în disponibilitate, ca să se poată bate în duel cu colonelul (ca o ironie a soartei, în toamna anului 1916, același I. Stratilescu, acum general de divizie, să fie comandantul lui Al. Zamfirescu), pe care-l provocase, pentru compensarea jignirii din tren. Legea oprea atunci pe diplomații în funcțiune să se dueleze, de aceea Duiliu Zamfirescu își face amintita cerere, înțelegându-se de la sine că, odată duelul consumat și onoarea reabilitată, punerea în disponibilitate urma să fie anulată automat. În condiții normale așa s-ar fi întâmplat. Dar cererii **formale** de demisie i se dă curs, Decretul e dat regelui la semnat, cu toată intervenția disperată a lui Duiliu Zamfirescu pe lângă Titu Maiorescu. „*Fac o ultimă încercare, pentru a vă împiedica de a face o nedreptate strigătoare – aceea de a pedepsi pe cineva fără a-l asculta. Oricare ar fi crima mea, trebuie să mi se comunice actul de acuzare. Eu nu știu ce a afirmat colonelul Stratilescu – prin urmare nu știu de ce să mă apăr*”³⁸ Declarându-și în continuare titlul diplomatic, calitatea de academician, vechimea în serviciu, faptul că are doi frați și un fiu sub arme, el avertizează solemn să se evite punerea în disponibilitate, solicitând suita ierarhică de apărare: judecata unei comisii („*potrivit art. 62 din lege*”³⁹), iar în cazul perpetuării nedreptății, „*toate celelalte mijloace de apărare ce sunt îngăduite unui om exasperat*”⁴⁰

Antecedentele **literare** ale actului **politic** din 1913 fac însă ca punerea sa în disponibilitate să se săvârșească timp de aproape două luni, până la sfârșitul lui august. Provocarea la duel nu e acceptată de colonel, sub pretextul că viața sa aparține în întregime armatei, țării, pe toată durata campaniei. Dar ceva mai târziu, un Proces-verbal, restabilește cu martori onoarea diplomatului, dar și pe cea a colonelului, care a acceptat că a fost o neînțelegere la mijloc.

³⁸ **Ibidem**, p.342

³⁹ **Ibidem**

⁴⁰ **Ibidem**

Martorii colonelului (viitorii comandanți de arme și de State Majore din Primul Război Mondial), D. Iliescu și A. Lupescu, colonei amândoi la acea dată, apreciază că prin raportul său confidențial către ministru, camaradul lor „*nu a făcut altceva decât a-și îndeplini o obligațiune imperativă a regulamentelor și tradițiunii militare*”⁴¹, că ei nu-și pot „autoriza” camaradul „*să mai dea vreo satisfacțiune d-lui Zamfirescu... însă, prin aceasta, nu trebuie să se înțeleagă că bănuim cătuși de puțin sentimentele patriotice ale d-lui Zamfirescu, cunoscute de noi*”⁴².

În același timp, martorii diplomatului, plenipotențiarul D. J. Ghica și profesorul universitar Simion Mehedinți, convin, pe baza celor de mai sus, „*că nu este cazul de a se mai da vreo satisfacție... mai ales că sentimentele patriotice ale clientului nostru au rămas în afară de orice discuțiune*”⁴³

Procesul-verbal de reabilitare a onoarei e comunicat primului-ministru, care, în interstițiile păcii de la București pe care o prezida, găsește răgazul să supună regelui Decretul pentru anularea punerii în disponibilitate. Puțin mai târziu, o Decizie, de data aceasta a sa, ca ministru de Externe, face ca să se plătească diplomatului salariul regal pe durata punerii în disponibilitate – și cu acest act financiar se încheie relațiile personale între Titu Maiorescu și Duiliu Zamfirescu, în ziua de 21 august / 3 septembrie 1913. Raporturile de serviciu, reduse la minimum, au mai continuat, dar scurte și ele, pentru ca, la 4 ianuarie 1914, Titu Maiorescu părăsea ambele funcții – și pe cea de prim-ministru, și pe cea de la Externe, fără să mai ajungă vreodată demnitar politic în cei trei ani cât mai rămâne în viață.

⁴¹ **Ibidem**, p.343

⁴² **Ibidem**

⁴³ **Ibidem**

În război

Momentul dinaintea Primului Război Mondial anunță modificări substanțiale în activitatea politică a lui Duiliu Zamfirescu. Cea mai importantă va fi intrarea sa în politica militantă.

Evenimentele politice au început să se precipite după războaiele balcanice. Cu toate că diplomatul nu pare să fi fost printre entuziaștii acestei campanii – după cum rezultă din afacerea Stratulescu și din conflictul cu Titu Maiorescu -, nu sunt dovezi care să ateste opoziția sa concretă față de aceasta. Lucrurile se vor aranja după întoarcerea armatelor.

La izbucnirea războiului din 1914, Duiliu Zamfirescu a avut dintr-o dată siguranța că se desfășoară unul dintre cele mai mari evenimente ale istoriei contemporane. Bătrânul diplomat, cu stagiu în profesie de peste un sfert de secol, a măsurat importanța forțelor intrate în conflict, proporțiile obiectivelor și a înțeles că nu poate fi vorba de vreo comparație cu războiul balcanic, încheiat cu un an înainte, care apărea de proporții cu totul reduse, față de noua conflagrație.

Duiliu Zamfirescu fusese un adversar hotărât al participării României la operațiunile militare, indiferent de care parte. O scrisoare a sa, din 15 / 28 octombrie 1914, către Simion Mehedinți e concludentă în acest sens: *„Un război cu Austro-Ungaria, astăzi, însemnează un război pe două fronturi, adică cu Austro-Ungaria și cu Bulgaria... Nu suntem pregătiți pentru o asemenea luptă... Care e românul care să nu dorească cucerirea... Transilvaniei – care să nu fie gata la orice sacrificiu pentru atingerea acestui scop? Dar noi socotim că nu se poate risca o situație actuală sigură, pentru una viitoare incertă, decât atunci când s-au luat toate măsurile pe care le indică prudența cea mai elementară și calculul probabilităților cel mai simplu...”*⁴⁴ Spunând că noi trebuie să intrăm alături de cine biruie, diplomatul continuă: *„Eu nu*

⁴⁴ M. Gafița, *op.cit.*, p.737

pot să...spun cine biruie. Eu...spun că nu biruie nici unii, nici alții, că războiul actual va fi războiul învinșilor”⁴⁵

Poziția e a unui patriot, dar nu a unuia cu capul înfierbântat. Controversele între I. I. C.Brătianu și Al. Averescu (figura militară principală a momentului); între Brătianu (prim-ministru și ministru de Război) și militari; între toți și rege au avut rolul lor în nehotărârea de acum, cu consecință primă în neechiparea armatei, pe care însă toți o preconizau, o slăveau ca și cum ea se înfăptuise. Tocmai lipsa ei avea să ducă la dezastrul din toamna anului 1916, prezis, de Duiliu Zamfirescu („războiul învinșilor”).

Nedispunând de majoritatea sigură în opinia publică și nici în Parlament, unde întâmpina opoziția conservatoare cvasiunanimă, profitând și de ezitățile regelui, I. I. C. Brătianu a ales tactica așteptării, suportând marile presiuni declanșate împotriva sa chiar din interiorul propriului partid. Alegerea „*momentului potrivit*” a dezarmat treptat pe adversari și i-a adus alături o mare parte a opiniei publice, însă fără ca în cei doi ani de neutralitate, să se realizeze mult trâmbițata echipare a trupelor. „Strada” a avut și ea rolul său în acțiunea opiniei publice de partea intrării în război alături de Antantă – au fost întruniri, manifestații etc.- și tocmai împotriva unei astfel de procedări liberale era, hotărât, Duiliu Zamfirescu.

Anii neutralității nu l-au cunoscut însă militând propriu-zis în acest sens. Disputa principală se dădea atunci nu între susținătorii neutralității și ai operațiunilor militare, ci între adepții participării active la război: pe de o parte – antantiștii – partizanii Triplei Înțelegeri între Franța, Anglia și Rusia; iar pe de altă parte, cei ai Triplei Alianțe, devenită numai dublă (prin retragerea Italiei), între Germania și Austro-Ungaria (România se alăturase și ea alianței încă din 1883).

În momentul când partizanii declanșării războiului cereau, unii alăturarea de Antantă, iar alții, mai ales conservatorii, respectarea

⁴⁵ Ibidem

tratatului cu Puterile Centrale, Duiliu Zamfirescu a ieșit și el din rezervă. O face nu alături de prima tabără, cum era de așteptat, ci în rândurile grupului cel mai puțin numeros, al adeptilor expectativei. Actul său era unul de curaj, în atmosfera războinică a momentului, de a-și ridica împotriva atât pe liberali, cât și pe conservatori și în orice caz „strada”, manevrată alternativ și de unii și de alții. Când aici se alcătuiau comisii pentru redactarea unor declarații de război, când aveau loc pe față mereu mișcări de trupe etc., a cere rămânerea pe loc era chiar mai mult decât un act de curaj, era sfidarea unei mari majorități.

Astfel, la 7 noiembrie 1914, el rostea o savantă alocuțiune în Academie – al cărui membru era din aprilie 1908 -, intitulată **Sufletul războaielor în trecut și în prezent**, în care demonstrația rămâne în limitele opoziției omului simplu față de război, despre pregătirea României – de fapt despre lipsa ei de pregătire – de a se împotrivi armat unor forțe incomparabil superioare.

În „*vacarmul războinic*” al momentului, când nu se discuta dacă sau nu să fie război, ci alături de cine și împotriva cui, apelul academicianului nu s-a făcut auzit. El rămâne o mărturie lucidă din partea unui om cu mai puțin simț politic, dar cu mult simț practic. Însă în perioada grea a înfrângerilor, a retragerii, după Pacea de la Buftea (5 martie 1918), care răpea toată culmea munților, încremenind de durere pe toți românii, Duiliu Zamfirescu considera comunicarea sa ca o manifestare de perspicacitate politică.

Poziția sa era că, față de pregătirea, aproape nulă sub raport militar, România nu poate socoti războiul de eliberare a Transilvaniei „*ca o nuntă de amor*”, și, în consecință, trebuie să aștepte zdrobirea Austro-Ungariei, în urma căreia, oricum, Transilvania ne revine. Substanța acestui discurs era, în esență, o pledoarie în favoarea omului de rând, a ostașului simplu – el a fost, spune autorul, „*sufletul războaielor*” O lungă incursiune în istoria umanității e menită să demonstreze teza umanitară, că nimeni nu are dreptul să expună unei

tragedii această mare forță a unui neam, atâta timp cât nu există condițiile și perspectivele victoriei.

Ideea este că acestea alcătuiesc terenul pe care se va petrece apropierea lui Duiliu Zamfirescu de generalul Averescu și participarea la constituirea partidului politic al acestuia, formație cu mare ecou de moment.

Prima fază a războiului, cu înaintarea rapidă în Transilvania, îi aduce însă sentimente și raționamente cu totul contrarii, prilejuind momente noi de patos patriotic, dar și de jenă pentru a se fi îndoit, în anii neutralității, de soarta războiului. Dacă pregătirea militară materială era defectuoasă, cea morală – conștiința ostașilor, avea să spună Duiliu Zamfirescu - , era mai presus de orice critică și îndoială.

Dar, curând, soarta războiului se răsturnase, înfrângerile urmau una după alta, mai întâi în Transilvania, apoi cea de la Turtucaia, urmată de cele similare la Jiu, Olt și Argeș. Diplomatul, rămas la Galați fără legătură cu Capitala, de unde autoritățile și guvernul luaseră drumul pribegiei, se vede în fața pericolului de a cădea el însuși, cu tot patrimoniul Comisiei Europene a Dunării (între care cantități importante de aur), în mâinile invadatorilor din sud. Fără să mai aștepte instrucțiunile oficiale, el ia singura inițiativă indicată în acest moment: să transporte totul pe vasul Comisiei „Carolus Primus”, și să plece spre cel mai apropiat port din aliata Rusie, care era Odessa. O consfătuire urgentă cu cei patru membri ai Comisiei, pe care evenimentele îi surprinseseră la Galați, e urmată de măsurile de rigoare, între care un fel de rechiziționare a unui mecanic, de la o altă navă, și vasul cu cele 40 de persoane și cu încărcătura iese din portul orașului la 9 / 22 decembrie 1916, seara, ca totul să se petreacă neobservat de pe malul celălalt, unde ajungeau avangărzile inamice. Direcția de navigare era Marea Neagră. Întreprinderea era însă o aventură primejdioasă, malul drept fiind controlat în cele mai multe puncte – fusese ocupată și Tulcea – de armatele bulgaro-turce, care au și deschis foc de artilerie asupra vasului. Călătoria însă se sfârșește cu bine la 23 decembrie 1916.

La Odessa rămâne până la mijlocul lunii ianuarie 1918. În acest timp, are prilejul să fie martor la două revoluții ruse. Despre cea din februarie scrie: *„Asist la cea mai formidabilă transformare politică ce s-a văzut vreodată sub soare: detronarea țarismului și instaurarea unei forme de guvernământ parlamentar-republicană”*⁴⁶ Cu privire la cealaltă, din octombrie 1917, entuziasmul său avea să piară. Perspectivele noii revoluții îl sperie. Ceea ce a determinat alarma diplomatului a fost și convoiul de evenimente la care a fost martor la Odessa, începând din octombrie 1917, până la plecarea de acolo. Iată ce nota la 3/16 decembrie 1917: *„De trei zile Odessa e câmpul de bătaie... deodată mă simt luat de un val de lume care fugea, întors înapoi, și tot arunci aud salve de puști dinspre „Creditul Lyonez” și Operă. Imediat, țipete, amestecate cu zgomotul obloanelor de la magazii...”*⁴⁷

Plecarea de la Odessa a avut loc tot pe neașteptate ca și cea din Galați. Acostat în marele port, vasul se afla sub pavilion internațional, ca unul ce aparținea Comisiei Europene a Dunării, din care făcea parte și Rusia. În condiții normale nimic n-ar fi periclitat securitatea lui. Însă, în condițiile în care uneori întreg orașul, alteori numai cartiere ale lui, treceau periodic sub dominația forțelor politice în luptă, un vas, oricui ar fi aparținut, se afla în iminent pericol de a fi sechestrat. Cu atât mai mult unul cum era „Carolus Primus”, care adăpostea o încărcătură prețioasă, știută de părțile combatante, interesate s-o aibă.

Pentru a doua oară diplomatul trebuia să ia comanda unei acțiuni, fără să aștepte instrucțiuni de la guvernul său, în continuare liberal, el însuși aflat în pragul prăbușirii, după ce se ajunsese la situația dezavantajoasă care avea să se reflecte în Pacea grea de la Buftea-București. Când a devenit iminentă posibilitatea sechestrării vasului, iar alte 16 vase au și fost sechestrate, „Carolus Primus” a ridicat pe neașteptate ancora, cu o oră-două înainte de zorii zilei de 18 ianuarie

⁴⁶ **Ibidem**, p.753

⁴⁷ **Ibidem**

1918, având la bord o mare parte a foștilor pasageri și, în frunte, pe Duiliu Zamfirescu.

La „Liga Poporului” și în „Partidul Poporului”

Ideea unei „ligi populare”, constituită din oamenii care fuseseră împotriva războiului, apare în 1917. Popularitatea generalului Averescu creștea tot mai amenințător pentru frunțașii politici și chiar pentru rege, după succesele sale de pe frontul din Transilvania, și apoi după scurta oprire a ofensivei bulgaro-turce în Dobrogea, în urma dezastrului de la Turtucaia. În acel moment de înfrângeri generale, o victorie dobândită într-un punct crea conducătorului ei o faimă nesperată. Averescu, admirabil comandant militar, a beneficiat și de împrejurări favorabile, care au răsfrânt asupra lui merite ce trebuiau în orice caz împărțite și cu alții. Așa a fost cazul ofensivei de la Mărășești, a cărei glorie a fost transferată în primul rând – și apoi numai – asupra sa, deși cel puțin generalii C. Christescu și Eremia Grigorescu, dar și alții, avuseseră comanda directă a unităților victorioase sau a Statelor Majore respective. Ceea ce nu micșorează, desigur, meritele comandantului suprem, care a fost generalul Averescu.

În condițiile în care toți șefii politici erau compromiși în fața opiniei publice – cei conservatori de a fi rămas în teritoriile ocupate și a fi căzut la înțelegere cu invadatorii, cei liberali de a fi declanșat un război fără a avea pregătirea necesară – ia ființă, la 3 / 16 aprilie 1918, **Liga Poporului**, sub conducerea generalului Alexandru Averescu, transformată peste doi ani în **Partidul Poporului**. Era o formațiune eterogenă, în care intrau politicieni, de orientare mai curând conservatoare, ca C. Argetoianu și A. C. Cuza, mai târziu O. Goga, intelectuali ca Matei Cantacuzino, I. Petrovici, P. P. Negulescu și Duiliu Zamfirescu, aflat în admirație față de „eroul de la Mărășești”

Scopul „ligii” erau întrucâtva nebulos: constituționalizarea vieții publice, stabilirea răspunderilor în declanșarea și purtarea războiului și

câteva reforme sociale și administrative, între care îmbunătățirea soartei țăranilor, constituiau o sinteză a tot ce promiteau și partidele politice.

Sub raportul propagandei, lucrul apărea cu totul altfel, pentru că atrăgea în jurul unui om „nou”, neuzat în guvernări și împodobit cu aureola de erou, pe toți cei care verificaseră demagogia partidelor politice.

Este fără îndoială faptul că și Duiliu Zamfirescu a crezut cu sinceritate în toate acestea. El însuși a fost un astfel de om, necompromis în guvernări anterioare, ba chiar încalzindu-se la gândul că prevăzuse nenorocirile și că fusese ostil războiului.

Perspectivile politicianului evoluaseră, firește, și nu putem aștepta ca o soluție care i se părea fericită la 1900 să fie considerată la fel și în 1918, când oamenii respectivi se compromiseseră. Ceea ce el nu vedea nici la începutul noii sale acțiuni și nu avea să vadă niciodată era caracterul eterogen al formațiunii, navigarea ei nedecisă printre programele politice extrem de diverse. Tactician desăvârșit în bătăliile de pe front, generalul se dovedea strateg mediocru când era vorba de marile probleme ale momentului. Steaua sa avea să apună odată cu prima sa guvernare propriu-zis politică, aceea din 12 martie 1920 - 13 decembrie 1921.

După Pacea separată de la Brest-Litovsk, România se găsește înconjurată efectiv din toate părțile de inamic, fiind nevoită să ceară și ea pace la 28 ianuarie / 10 februarie 1918. Germania pune condiții extrem de severe: cedarea Dobrogei, importante modificări de frontieră în zona muntoasă și mari concesii economice. Se formează primul guvern condus de generalul Averescu, la 29 ianuarie / 10 februarie 1918, care încheie Protocolul de Armistițiu cu Puterile Centrale. În acest răstimp, la mijlocul lui februarie 1918, Duiliu Zamfirescu a fost trimis special și comisar civil al guvernului Averescu la Chișinău, rechemat însă după o lună, odată cu noile mișcări de acolo și cu schimbările din țară după Pacea de la Buftea. Activitatea diplomatică în această misiune este socotită de Iorga, și desigur nu numai de el, drept prea personală,

afierită de ceea ce se preconiza la Iași, și acestui fapt i s-a datorat revocarea⁴⁸ La 5/18 martie, puterea este încredințată lui Al Marghiloman, care semnează Tratatul preliminar de pace de la Buftea.

În octombrie 1918 Duiliu Zamfirescu este ales președinte al Academiei. Era o demnitate importantă, dar greu de adus la îndeplinire din cauza condițiilor grele în care se desfășura activitatea culturală. Tot acum situația politică generală se schimbă. În urma victoriilor obținute de Alianți, Bulgaria capitulează în septembrie, Germania și Austro-Ungaria fac oferte de pace la 4 octombrie 1918. În aceeași lună, la 24 octombrie/6 noiembrie, guvernul Marghiloman este demis și noul guvern format de generalul C. Coandă, denunță Pacea de la Buftea, mobilizează armata și curăță în câteva săptămâni teritoriul fost ocupat. La 1 decembrie la Alba Iulia Marea Adunare Națională proclamă Unirea cu România, după ce același lucru se întâmplase la Chișinău (27 martie / 9 aprilie 1918) și Cernăuți (15 / 28 noiembrie 1918), astfel realizându-se visul de veacuri al tuturor românilor. A doua zi, se formează un guvern liberal, în frunte cu I. I. C. Brătianu, ceea ce îl aduce pe Duiliu Zamfirescu din nou în fața vechilor săi adversari politici.

Dacă sorții nu voiseră ca Duiliu Zamfirescu să fie „șef de misiune”, în schimb îl ajută să ajungă deputat (visul său din tinerețe), ministru de Externe și președinte al Camerei. Numai că el intra în politică la o vârstă destul de înaintată, la 60 de ani, și într-un moment dintre cele mai dramatice ale istoriei românești.

În noiembrie 1918 diplomatul se afla la Focșani pentru a organiza secțiunea Putna a Ligii Poporului, al cărei președinte va fi proclamat la 15/28 noiembrie. Odată treburile terminate aici ia calea Bucureștiului pentru a se consacra politicii.

⁴⁸ Ibidem, p.761

Duiliu Zamfirescu și problema Strâmțtorilor

La 13 martie 1920 generalul Averescu este chemat să formeze cel de-al doilea guvern. Ca primă măsură va dizolva imediat Parlamentul și la 25 - 27 mai, au loc alegeri, încheiate cu victoria categorică a Partidului Poporului. Duiliu Zamfirescu este ales, în sfârșit, deputat de Putna. De la venirea lui Averescu la putere, deține portofoliul ministrului de Externe, calitate în care depune în Cameră proiectul de lege pentru ratificarea Tratatului de la Versailles.

După Primul Război Mondial, problema Strâmțtorilor Mării Negre își menține cunoscuta sa importanță, rămânând mai departe o preocupare în cadrul relațiilor internaționale. Numeroasele interese aflate în cauză explică aspectele deosebit de complexe ale chestiunii Strâmțtorilor.

Problema Strâmțtorilor cunoaște acum, în evoluția sa, o nouă etapă. Imperiul Kaiserului Wilhelm al II-lea, ca și Monarhia Habsburgică, care nutreau planuri de hegemonie în Orientul Apropiat și în Balcani, s-au prăbușit. A dispărut și Imperiul Țarist, care urmărise și el aceleași țeluri, în timp ce statul sovietic nou format se confrunta cu probleme interne grave pentru a putea juca vreun rol în zonă (dar nu pentru mult timp).

Dezbaterile în problema Strâmțtorilor la Conferința de Pace de la Paris, în anii 1919 - 1920, ca și după aceea, au evidențiat faptul că Marile Puteri occidentale au urmărit să impună țărilor riverane Mării Negre punctul lor de vedere. Soluțiile preconizate în virtutea acestor țeluri – care își vor găsi o consacrare juridică în Tratatul de la Sèvres din 10 august 1920 – nu puteau fi valabile, atât din cauza contradicțiilor Marilor Puteri învingătoare, cât mai ales din motivul că ele desconsiderau flagrant drepturile și interesele statelor riverane, mari și mici⁴⁹

⁴⁹ I. Seftiuc, I. Cârțână, **România și problema strâmțtorilor**, Editura Științifică, București, 1974, p.84

Liniile de bază ale viitorului Tratat de Pace cu Turcia, stat învins, au fost stabilite cu prilejul Conferinței de la Londra (15 - 17 februarie 1920), a premierilor statelor Antantei – Lloyd George, Millerand și Nitti. Cu ocazia acestei conferințe s-au stabilit: la Constantinopol nu mai era admisă existența altor forțe armate decât gărzile personale ale sultanului; dreptul Aliaților de a ocupa cu trupe Turcia europeană și zona Strâmtorilor, inclusiv Marea Marmara; pentru asigurarea „libertății de navigație” urma să se constituie o Comisie Internațională a Strâmtorilor, cu atribuții administrative și financiare⁵⁰

Examinarea Tratatului de Pace cu Turcia, elaborat la Londra, a constituit, printre altele, preocuparea Conferinței Consiliului Suprem interaliat de la San-Remo (18 - 28 aprilie 1920). Problemele care urmau să se discute la această Conferință au stârnit un interes deosebit în rândurile opiniei publice românești, ele fiind direct legate de regimul ce avea să fie instituit pentru Strâmtori.

O deosebită importanță avea problema participării la Conferință a tuturor statelor, interesate ca ieșirea liberă la mare să le fie pe deplin asigurată. Cererea insistentă pentru participarea României la elaborarea statutului Strâmtorilor apărea strâns legată și, deci, motivată de apărarea intereselor economice ale statului românesc.

Invitarea la Conferință a Belgiei și a Greciei, constituiau un argument în plus pentru a obține reprezentarea României la San-Remo. După ce s-a obținut invitarea României la Conferință, Consiliul de Miniștri a decis ca statul românesc să fie reprezentat prin D. I. Ghica, ministrul său la Paris, Al. M. Lahovary, plenipotențiarul român la Roma și colonelul Florescu, atașat militar la Roma. Totodată s-au stabilit

⁵⁰ Interesant este faptul, că într-o comunicare prezentată în 1915 de Duiliu Zamfirescu la Academia Română, diplomatul recomanda soluția internaționalizării și neutralizării Strâmtorilor, ca și instalarea unei Comisii Internaționale pe țărmul Bosforului, asemănătoare celei de la Galați, cu condiția ca „România să fie reprezentată acolo pe picior de egalitate cu celelalte state” (I. Seftiuc, I. Cârțână, *op.cit.*, p.64)

instrucțiunile în legătură cu problemele care interesau România. Urmărind să prevină eventualitatea neglijării intereselor României la San-Remo, Duiliu Zamfirescu a făcut o serie de intervenții în acest sens pe lângă reprezentanții puterilor aliate de la București.

Conferința de la San-Remo a confirmat, în problema turcă, hotărârile adoptate la întrunirile Aliatilor de la Londra în februarie-martie 1920; dar mai aducea ceva nou. De data aceasta, cercul participanților se lărgise prin invitarea și a altor state, interesate în diverse probleme. În rândul invitaților, în afară de Belgia și Grecia, se afla și România.

Deși participantă la Conferință, România nu numai că nu a fost chemată la dezbaterile soluțiilor preconizate de Aliați, dar ea n-a fost admisă nici măcar să-și expună punctul de vedere în problema regimului Strâmtoarelor.

Deciziile de la San-Remo în problema Strâmtoarelor nu au fost cunoscute de către România decât câteva săptămâni mai târziu, după încheierea Conferinței. Datorită acestui fapt, Duiliu Zamfirescu, într-o telegramă adresată Legației române de la Paris, cerea la 9 mai 1920, proiectul care stabilea regimul Comisiei Internaționale a Strâmtoarelor, în redactarea sa anterioară – adică cea de la Londra din februarie-martie 1920 – și noua formulă la care se ajunsese în aceeași chestiune ca urmare a dezbaterilor de la San-Remo. El preciza că Departamentul Externelor n-are decât o „idee vagă” asupra promisiunilor făcute României în chestiunea intrării sale în Comisia Internațională a Strâmtoarelor.

Abia la jumătatea lunii mai 1920, s-a aflat precis că România va face parte din organismul internațional ce urma să reglementeze navigația prin Bosfor și Dardanele, ceea ce nu însemna deloc că la acea dată guvernul românesc cunoștea în detaliu modul de acțiune și sarcinile care reveneau Comisiei Internaționale a Strâmtoarelor. Duiliu Zamfirescu avea, prin urmare, motive să fie nemulțumit și să ceară, mult timp după Conferința de la San-Remo, precizări în privința regimului Strâmtoarelor.

O problemă care a preocupat România în perioada anterioară Conferinței de la San-Remo, și mai ales după aceea, a fost găsirea celor mai eficiente soluții care să garanteze libertatea reală a navigației prin Strâmțori. Ministrul de Externe insista asupra principiului internaționalizării Strâmțorilor de care depindeau libera ieșire la marea deschisă a tuturor statelor riverane Mării Negre și libera circulație a mărfurilor de import și export prin Strâmțori. Regimul acestora trebuie să fie garantat de toate țările interesate și în primul rând, de cele care se aflaseră în război în tabăra Antantei. Guvernul român revendica dreptul de a fi reprezentat în Comisia Internațională a Strâmțorilor și se declara de acord să participe alături de celelalte puteri interesate, cu un detașament la paza porților de ieșire în Mediteraneană.

Prezența, inclusiv militară, la porțile Strâmțorilor a statelor direct interesate într-o navigație neîngrădită prin Bosfor și Dardanele, alături de Marile Puteri, putea să constituie o garanție în plus pentru menținerea libertății Strâmțorilor.

Toate acestea îl determinau pe Duiliu Zamfirescu să ceară reprezentanților români de la Paris, spre sfârșitul lunii aprilie 1920, să se informeze la Quai d'Orsay și să obțină precizări în legătură cu o serie de prevederi ale viitorului statut juridic al Strâmțorilor. „*eu doresc să știu – scria el – în mâinile cui va rămâne tunul*”⁵¹ Informațiile acestea sunt cerute pentru că, argumenta Duiliu Zamfirescu „*o Comisie Internațională care nu va dispune de apărarea efectivă a Bosforului și a Dardanelor nu are decât o valoare de principiu, fără efecte practice, în ceea ce privește libertatea de trecere prin Strâmțori*”⁵².

Chiar după ce au devenit cunoscute, în linii mari, hotărârile de la San-Remo, autoritățile române au continuat să revendice în Comisia Internațională a Strâmțorilor un vot egal cu al Marilor Puteri.

⁵¹ I. Seftiuc, I. Cârțână, *op.cit.*, p.98

⁵² *Ibidem*

O mare dezamăgire a provocat în rândurile opiniei publice românești știrea de care s-a luat cunoștință după Conferința de la San-Remo referitoare la numărul de voturi ce trebuia să se acorde României în Comisia Internațională a Strâmtoarelor, în raport cu reprezentanții Marilor Puteri. Opinia publică a fost „*penibil impresionată*” de faptul că în Tratatul de Pace cu Turcia, micilor puteri riverane li se acordă, în Comisia Internațională de Control a Strâmtoarelor, doar un singur vot, în timp ce Marile Puteri neriverane și-au rezervat două voturi.

Unii deputați din Parlamentul României, având în vedere tocmai neglijarea unor importante interese ale țării cu prilejul diferitelor conferințe internaționale de după – între care și cea de la San-Remo – au criticat atitudinea manifestată de guvernele Angliei, Franței și Italiei, arătând că România „*în atâtea chestiuni, precum aceea a Strâmtoarelor... a fost pusă în situația dureroasă de a se întreba dacă a fost de partea învingătorilor sau a învișilor*”⁵³

O discuție semnificativă a avut loc între Duiliu Zamfirescu și colonelul Baldwin, reprezentantul britanic în Comisia Europeană a Dunării, care a atins și problema Strâmtoarelor. Delegatul englez s-a plâns împotriva campaniei de presă care se desfășura în România în vederea desființării Comisiei Europene a Dunării. Ministrul de Externe român i-a arătat lui Baldwin că în fruntea acestei campanii se situează „*presa lui Brătianu*”, „*atât în scopul de a stânjeni guvernul Averescu, cât și din dorința precisă de a aboli servitutea care, în ochii multor români, este prilejuită de existența elementului străin în Comisia Europeană a Dunării*”⁵⁴. Precizând că, în calitatea sa, se va opune și în viitor încercărilor de a aduce vreo atingere „*jurisdicției și drepturilor*” Comisiei, Duiliu Zamfirescu a făcut o anumită legătură între problema Dunării și aceea a Strâmtoarelor, atunci când s-a referit la inegalitatea de tratare care fusese preconizată de către Marile Puteri occidentale în

⁵³ **Ibidem**

⁵⁴ **Ibidem**

Comisia Internațională a Strâmtoarelor: „...*Puterile*, afirmă el, după platărea lui Baldwin – *plasând România pe aceeași treaptă cu Grecia și pe o treaptă inferioară cu Japonia în problema controlului Dunării și făcut chestiunea foarte dificilă pentru guvernul Averescu sau pentru oricare alt guvern. Dacă... s-ar putea acorda României cel puțin o poziție echivalentă cu aceea pe care o au celelalte puteri asupra Strâmtoarelor...*, nu ar mai fi atunci nici o opoziție din partea României față de propunerile pe care eventual guvernele britanic și francez le-ar face la Conferința de la Paris în legătură cu viitoarea administrare a Dunării”⁵⁵. Deci, cu prețul unor concesiuni românești în problema Dunării, Duiliu Zamfirescu voia să obțină un tratament mai echitabil pentru România în problema Strâmtoarelor. „Prețul” de schimb pe care-l oferea ministrul de Externe era exagerat, luând în considerare faptul că în Comisia Internațională a Dunării, chiar în condițiile în care România ar fi dispus de două voturi, rolul preponderent aveau să-l joace tot Marile Puteri neriverane.

Duiliu Zamfirescu caracteriza problema referitoare la Strâmtoare din viitorul Tratat de la Sèvres ca „*jignitor pentru demnitatea noastră națională*”⁵⁶. El nu ignora faptul că preponderența unei sau a mai multor puteri la Constantinopol, putea constitui sursa unor conflicte în zona Strâmtoarelor sau a Mării Negre.

Dorind să facă cunoscută autorilor Tratatului de la Sèvres reacția opiniei publice românești, Duiliu Zamfirescu a încredințat miniștrilor României din Occident misiunea să înștiințeze cabinetele pe lângă care erau acreditați că „*opinia maselor, care se agită, va lua la noi caracterul de ură și de dispreț față de străinătate în ziua în care va înțelege că dreptul său este nerecunoscut într-un mod atât de îndrăzneț*”⁵⁷.

⁵⁵ **Ibidem**

⁵⁶ **Ibidem**, p.104

⁵⁷ **Ibidem**

Conform instrucțiunilor primite de la București, plenipotențiarilor români de la Paris, Londra și Roma au făcut demersuri pe lângă guvernele Franței, Angliei și Italiei, pentru ca, fiind cunoscută legitimitatea revendicărilor românești, să se acorde României un număr de voturi corespunzător poziției sale de stat riveran și intereselor sale de asigurare a liberei navigații prin Strâmtoarele Mării Negre.

Făgăduielile Marilor Puteri occidentale relativ la posibilitatea rezolvării favorabile a dezideratului românesc s-au dovedit a fi, și de data aceasta, vorbe deșarte. Conferința ambasadurilor de la Paris a adresat delegației românești la Conferința de Pace, la 21 iulie 1920, o Notă prin care se comunica faptul că revendicarea României de a obține două voturi în Comisia Internațională a Strâmtoarelor n-a fost acceptată de către Consiliul Suprem. Refuzul nu era motivat în nici un fel. La cererea guvernului de la București, s-a insistat, și prin intermediul Legației române de la Paris, pentru a motiva respingerea propunerii României. S-au primit promisiuni și în privința motivării, dar justificarea acestui refuz nu s-a făcut niciodată. Massigli, secretar general al Conferinței ambasadurilor, s-a limitat doar să comunice verbal reprezentanților români la Conferința Păcii despre respingerea intervenției românești, sub pretextul că dreptul la două voturi „*este rezervat marilor puteri*”⁵⁸ și celor care au paza efectivă a Strâmtoarelor.

La 10 august 1920, când se semna Tratatul de Pace cu Turcia la Sèvres, România era pusă în fața faptului împlinit. Pentru regimul Strâmtoarelor, rămânea în vigoare formula stabilită în principiu la San-Remo și precizată în detalii ulterior.

Președinte al Camerei

Cu începere de la 13 iunie, Duiliu Zamfirescu îi cedează locul la Ministerul de Externe mult mai experimentatului Take Ionescu, devenind la rândul său, președinte al Camerei, unde va fi reales în mai

⁵⁸ **Ibidem**, p.107

multe legislaturi, până în martie 1922. Camil Petrescu și-l amintește cum conducea ședințele cu un tact neașteptat la impusivul și elegantul parlamentar, care purta dimineața un costum alb, iar noaptea apărea în smoking: „A prezidat aproape doi ani Camera... Cu un tact și un simț al situațiilor neobișnuit. Chiar dacă uneori își ieșea din sârite și apostrofa, cum nu trebuie pe opoziționiști”⁵⁹

Adversarii liberali sunt nemulțumiți și chiar din toamna anului 1920 declanșează o virulentă campanie spre a-i împiedica realegerea ca președinte, acuzându-l că ar fi colaborat cu germanii, în timpul neutralității contra unor sume de bani. Duiliu Zamfirescu se apără în fața înaltului corp legiuitor, făcând o declarație (**Răspuns unor calomnii**), în care stigmatizează reaua-credință interesată și cere o comisie de anchetă. Aceasta prezintă raportul de nevinovăție al președintelui, căruia i se reînnoiește mandatul pentru încă o sesiune.

Liberalii continuă însă campania denigratoare, de astă dată în chestiunea „Reșița”, pe care cel atacat o califică drept „un război pe viață și pe moarte”⁶⁰ Lui Duiliu Zamfirescu i se reproșă că în calitate sa de președinte al consiliului de administrație al numitei societăți, ar fi distribuit acțiuni, după bunul său plac. Nu era însă ultima infamie.

Duiliu Zamfirescu a suferit nu puțin în săptămânile violentei polemici, însă îndârjirea de a-și înfrunta adversarii și de a aduna probe i-au consumat timp și energie.

La 13 decembrie 1921 guvernul Averescu cade. Duiliu Zamfirescu mai rămâne președinte al Camerei până la viitoarele alegeri (martie 1922), soldată cu victoria netă a liberalilor. Din acest moment, el se retrage, după nici patru ani, din activitatea politică, pentru care, de fapt, nu avea nici experiență, nici o prea mare dibăcie, și care-i măcinase adânc sănătatea și-i subminase o dată mai mult iluziile de idealist. Nu-i rămâne decât să se retragă la Faraoane.

⁵⁹ Al. Săndulescu, *op.cit.*, p.196

⁶⁰ *Ibidem*

Sentimentul că drumul politic era suspendat și sfârșea într-un impas, generația cu care străbătuse alături sfârșitul unui secol și începutul altuia se stingea grabnic în jurul său, moartea tragică într-un duel a fiului său mai mic, toate acestea se adună într-o apăsare morală și fizică. Moare pe neașteptate din cauza unei crize hepatice la Agapia, la 3 iunie 1922.

*

În epoca sa, Duiliu Zamfirescu a fost o figură extrem de controversată; dezbaterea n-a conținut nici după brusca sa dispariție din viață. Colaboratorul cel mai consecvant al „Convorbirilor literare”, timp de aproape patru decenii, rămas cu credință lângă bătrâna revistă a Junimii, a avut de întâmpinat rezervele, răceala și chiar ostilitatea tuturor direcțiilor și grupărilor antijunimiste și antimaioreștiene; dar succesiunea maioreșciană a putut avea și ea rezerve serioase față de el, de vreme ce, mai întâi în 1900 și 1903, apoi în 1906, 1909 și, în sfârșit, definitiv, în 1913, relațiile diplomatului cu Titu Maiorescu se rup în chip dramatic.

Omul Duiliu Zamfirescu nu numai că este mai bun decât cum ni-l prezintă tradiția, dar în cea mai mare parte altfel, mai complex și mai uman. Despre el s-a spus că a fost un „poseur” în viață, un conservator în politică, un clasic în literatură. Chiar dacă nu sunt complet false, formulele aceste nu-l definesc însă complet.

Era ceva mai rigid uneori, mai degrabă așa părea de la distanță sau la primul contact. Era un fel de carapace pentru a nu lăsa să se apropie pe oricine de viața lui interioară, mai curând o armă a unui timid cu toată aparența contrarie, după cum singur o mărturisește de altfel: „...naivitatea mea mă făcea să sufăr groaznic, și dacă n-aș fi fost fricos sau aș fi avut aplombul pe care-l dă vârsta sau succesele...”⁶¹. Chiar dacă vârsta, succesele, poziția materială sau socială îi dădeau mai multă siguranță în

⁶¹ G. C. Nicolescu, *op.cit.*, p.353

sine, ieșirile îi erau destul de nestăpânite, ca toate violențele timizilor și nu aveau nimic din acea răutate pentru a lovi cu perfidia și cu precizia pe care le-ar fi avut un îndrăzneț. Dar dincolo de această aparentă și subțire rigiditate, Duiliu Zamfirescu era un om cinstit, loial, deschis, prietenos, cald în relațiile care voia să le păstreze, înțelegător și cu vederi largi, demn și plin de umor, ba uneori descoperim cu surpriză, în acest caracter înfățișat ca impulsiv și dominator, nu numai trăsături de „*senină recunoaștere cavaleriească, dar aproape de umilință, izvorâte din marile înălțimi spirituale pe care le atinsese la un moment dat*”⁶²

Pentru a defini poziția politică a lui Duiliu Zamfirescu, formula conservatorismului este insuficientă. Diplomatul nu era un junimist ortodox, el își permitea luxul să judece cu propriul său cap, să aibă ochii deschiși la fenomenele ce se desfășurau în jurul său și să nu se fixeze în forme politice anacronice. Originea sa socială își spunea cu timpul cuvântul ei. Într-o scrisoare către Titu Maiorescu din 2/14 mai 1897, Duiliu Zamfirescu, reprezentantul literar al junimiștilor, vorbea de o evoluție a societății și de necesitatea formării „*unei burghezii care cu timpul să devină și cultă*”⁶³, ceea ce de fapt îl așează pe linia liberalilor. Și tot cam în același timp, într-o scrisoare către N. Petrașcu citim că el considera altfel realitatea românească: „*țăranul, săracul, e zdrențaros, casele satelor sunt coșare, boii sunt hămesiți. Numai în fuga trenului apar pitorești*”⁶⁴, ceea ce îl așează pe linia observațiilor aproape de cele socialiste. El simte neîncetat, din ce în ce mai ascuțit, însemnătatea problemei țărănești și în 1909, în discursul de recepție propune ca Statul să „*împrăstie în toate satele maiștri și ateliere*”⁶⁵.

Politicianul nu părăsește însă linia convingerilor sale. În 1915, când însuși Partidul Liberal lăsase pe planul doi chestiunea

⁶² **Ibidem**

⁶³ **Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884 - 1913)**, p.197

⁶⁴ G. C. Nicolescu, **op.cit.**, p.357

⁶⁵ **Ibidem**

împroprietării, atât de combătută de conservatori și de junimiști, Duiliu Zamfirescu vorbește în Academia română despre necesitatea de „*a împroprietări cât mai mulți gospodari*”⁶⁶, iar în iunie 1916, el devine și mai categoric, în afirmația sa cuprinzându-se implicit o critică socială spunând că: „*nu se poate în Țara Românească patru mii de familii să stăpânească jumătate din pământul arabil, iar 6 milioane de țărani cealaltă jumătate. El va restitui ceea ce a fost acumulat de veacuri, dând brațelor muncitoare ceea ce creierul lor nu a putut agonisi. Cu modul acesta, el va deveni un compensator de fericire...*”⁶⁷ Ajuns să vadă lucrurile aproape materialist, el înțelege că totul e în continuă transformare, că nimic nu poate fi oprit pe loc și cu atât mai puțin dat înapoi, și prevede cu luciditate ascensiunea democrației. „*Din câte se poate omeneste prevedea – spunea el încă la 1915 – straturile poporane se ridică tot mai mult. Organizarea lor în partide politice poate să schimbe fața lucrurilor*”⁶⁸, pentru ca în 1918, când aderase la Partidul Poporului, să spună: „*Poporul acesta e cuminte...Să-l chemăm la exercițiul drepturilor politice lăsând la o parte vechea și răsuflata afirmație că nu e pregătit pentru politică. Un om care știe să moară pentru țara lui, are dreptul s-o guverneze*”⁶⁹ Faptul lămurește că, în ultimii ani de viață, Duiliu Zamfirescu încetase să mai fie un conservator junimist, ba mai mult, intrase în politica militantă, activând într-un partid cu năzuințe în esență democratice.

În definitiv însă toate acestea nu sunt decât sinuozități ale unei cariere politice de nivel mijlociu, șterse, cum au fost cu sutele în perioada respectivă; dacă titularul n-ar fi rezistat timpului prin alte acte ale sale, nu s-ar fi vorbit niciodată de Duiliu Zamfirescu ca om politic și diplomat, de îndată ce el ar fi dispărut din viața ministerială sau parlamentară.

⁶⁶ Ibidem, p.358

⁶⁷ Ibidem

⁶⁸ Ibidem

⁶⁹ Ibidem